

Årets gang i ARKVEST

Af arkæologerne i ArkVest

Når dette nummer af Opdatering udkommer, har Arkæologi Vestjylland eksisteret i 10 år. I 2014 fusionerede de to arkæologiske afdelinger på Museet for Varde By og Omegn og Ringkøbing-Skjern Museum i dag henholdsvis Vardemuseerne og Ringkøbing Fjord Museer. En beslutning vi ikke har fortrudt. Der er ingen tvivl om, at fællesskabet har løftet os fagligt. Sparringen mellem de nu cirka 15 fastansatte arkæologer og det nære samarbejde med de to museers øvrige personale har betydet, at vi har løftet os både indenfor det forsknings- og formidlingsmæssige, administrative og ikke mindst det udgravningstekniske.

2023 har længe været planlagt, som det første af flere travle år for Energinet, der udbygger elnettet overalt i vores område. Dette betyder, at der er foretaget forundersøgelser og udgravninger både i forbindelse med elkabler i jorden, transformatorstationer og højspændingsmaster. Ved siden af disse udgravninger har der været den sædvanlige aktivitet med undersøgelser i forbindelse med byggemodninger, vandledninger, jordvarme, søer og så videre. Alt i alt et meget travlt år i felten, hvor vi til tider har haft vanskeligheder ved at følge med. Heldigvis har vi kunnet sige velkommen til fire nye projektansatte arkæologer, som er trådt til med kort varsel. Vi vender tilbage til udgravningsaktiviteterne senere, men først de øvrige opgaver, ArkVest har beskæftiget sig med i 2023.

Administration

Museumsinspektører Lene B. Frandsen og Karen B. Fisker står fortsat for den daglige sagsbehandling på kontoret på Lundvej i Varde, hvor alle kan henvende sig, ringe eller

allerbedst sende en e-mail til post@arkvest.dk, hvis der er brug for vejledning eller spørgsmål til museumsloven i en aktuel byggesag. Til samme e-mail kommer meddelelser fra offentlige myndigheder og private bygherrer vedrørende anlægsarbejder, råstofindvinding, skovrejsninger og så videre. Arkæologi Vestjyllands leder Poul K. Jørgensen deler sin tid mellem kontoret i Varde og på Bundsbæk Mølle, hvor han holder styr på logistik, personale og økonomi.

ArkVest har i 2023

- behandlet 1509 byggesager
- behandlet 379 tilladelser efter natur- og planloven
- gennemgået 55 lokalplaner
- afgivet 211 høringssvar

Indleveret danefæ bliver administreret af museumsinspektører Michelle W. Staffe og Jens G. Lauridsen, der står for modtagelse, registrering, fotografering og vurdering af hvilke fund, der skal sendes videre til Nationalmuseet, så finderens slutteligt kan få udbetalt en eventuel danefæudløst. DIME, Digitalt METaldetektorfund, som er en digital platform til registrering af arkæologiske fund gjort af private, er efterhånden implementeret hos de fleste detektorførere blandt andet takket være et aftenarrangement i samarbejde med Vestjysk Detektorforening med fokus på DIME. Her stod lektor Andres Dobat fra

Afdeling for Arkæologi og Kulturarvsstudier på Aarhus Universitet, en af hjernerne bag DIME, og detektorfører og arkæologistuderende Poul Hounsvad for foredragene, som fandt sted på Museet i Varde.

Årets Danefæ

Af årets mest bemærkelsesværdige detektorfund må først nævnes skattefundet fra Hover mellem Hee og Spjald. I skrivende stund tæller det 53 sølvmonter, slået under blandt andre hertug Frederik 3. og Christian 4. Skatten bød også på noget så interessant som en samtidig forfalskning. Fundet udløste en udgravning se videre ARV 617 s. 178.

Et andet meget interessant møntfund blev gjort ved Lønborg. Det drejer sig om 6-8 sammenkorroderede sølvmonter fra vikingetiden kendt som Ribemønter af KG5 typen. Lige præcis denne type af Ribemønter findes der kun meget få af, så der er altså tale om et helt specielt fund.

Detektorfund fra Lønborg. En lille stabel sølvmonter fra vikingetiden. På den øverste ses billedet af et bagudskuende hjortedyr, gengivet i dobbeltstørrelse.

I forbindelse med Skonagerudgravningen ARV 661 s. 176 fik vi mulighed for at invitere Vestjysk Detektorforening ud at afsøge lokaliteten. Der er tidligere gået med detektor på arealet og også fundet flere spændende genstande. Selvom arealet havde været afsøgt før, lykkedes det alligevel i løbet af ganske kort tid at finde en flot kindplade, en del af hestens hovedtøj, der

Detektorfund fra Skonager. Hestestyr i form af en kindplade. Der har siddet én på hver side af hestens bidsel.

tidsmæssigt stemte fint overens med de hustomter fra vikingetiden, som arkæologerne kunne afdække kun få meter derfra.

I weekenden d. 24.-26. marts 2023 afholdt ArkVest et træf for lokale detektorfolk. Målet var at få afsøgt vikingetidsbopladsen ved Henne Kirkeby. En handels- og håndværksplads, der hører til de mest spændende lokaliteter i vores område, fordi den rummer flere hundrede værkstedshytter og et ukendt antal beboelseshuse. Det sidste detektortræf i Henne Kirkeby blev afholdt i 2011, og pløjelaget er vendt mange gange siden. Så håbet var, at der var kommet nye metalgenstande op til overfladen.

Det blev en god weekend med mange gode fund og godt humør. Der deltog i alt 26 detektorfolk både nybegyndere og mere erfarne. De erfarne hjalp de uerfarne med gode råd og instruktion i brugen af DIME. Udbyttet var godt, der kom mange fine fund.

Henne Kirkeby. Fredag formiddag byder museumsinspektør Lene B. Frandsen velkommen til de fremmødte detektorfolk, og de ønskes en god jagt.

To stolte findere med deres fund – øverst Mathias Koldsø med en smuk broche i urnestil, og nederst Poul Hounsvad, som tog prisen som den dygtigste eller heldigste - han fandt bl.a. to velbevarede trefligede spænder. Vi er ved at have en del af denne type fra området, så man kan godt forestille sig, at de er produceret lokalt i Henne Kirkeby.

Forskning

Det ovennævnte detektortræf i Henne Kirkeby er et led i en større plan, hvor vi retter fokus mod vores vikingetidslokaliteter med henblik på mere forskning og en bredere formidling af Vikingerne i Vestjylland. I samme forbindelse fik vi med hjælp fra Luftarkæologisk Center, Holstebro Museum foretaget en geofysisk opmåling af en del af vikingetidsbopladsen. Den blev også geofysisk kortlagt i 2004 af geofysiker Tatyana Smekalova. Det var hendes opmålinger, som viste, at der på pladsen har ligget ikke mindre end 375 grubehuse, nedgravede værkstedhytter. Den nye magnetiske kortlægning viste tydeligt nogle af de grubehuse, som vi har set tidligere, men også flere detaljer. Det vil være en god idé, på længere sigt, at få fortaget en ny systematisk geofysisk opmåling af hele området, men også gerne af omgivelserne, for eksempel længere vestpå omkring Ulvehøj. Hvem ved, måske gemmer gravpladsen sig her?

Geofysisk opmåling ved Henne Kirkeby foretages af Bo Ejstrud fra Luftarkæologisk Center, Holstebro Museum.

Dronefoto. Ho Klitplantage med Havnegrøften i forgrunden. Resterne af fiskerlejet Sønderside ligger begravet under sandet og strækker sig formentlig flere kilometer i begge retninger.

En anden velkendt lokalitet, som der også har været forskningsmæssig fokus på i 2023, er fiskerlejet Sønderside beliggende ved Ho. Fiskerlejet er velkendt fra de skriftlige kilder og rummer en spændende fortælling om et sted, der summede af liv i fiskesæsonen igennem 14-1600-tallet, men som mere eller mindre forsvandt efter den store stormflod i 1634. I dag er området dækket af sand og plantage, ja måske ligger noget under vand? En del af fiskerlejet kunne ligge langs Ebbevejen ud til Langli. Arkæologisk dukkede de første spor op i 1990'erne, hvor mindre udgravninger mellem Ho Plantage og Havnegrøften viste spor af hustomter, hvor der blev fundet keramik, nagler, fiskekroge med mere. Vi fik dengang dokumenteret, at der lå væsentlige og ret velbevarede spor efter Sønderside i området, men de små udgravningsfelter tillader os ikke at sige noget om bebyggelsens udstrækning og karakter. Vi har ikke bekymret os så meget om Sønderside de sidste 25 år, men nu er det tydeligt, at lokaliteten måske ikke for altid vil ligge trygt

og godt under sandet. Havet truer flere steder med at bryde igennem Skallingen, og en stormflod kunne risikere at forstyrre kulturlagene i området.

Hvis vi skal gøre noget for at sikre Sønder side, er det første skridt at finde ud af, hvor de arkæologiske rester ligger. Det er en umulig opgave at lave systematiske søgegrøfter i det enorme område, hvor nogle af klitterne er meterhøje. I første omgang er det nødvendigt at forsøge med non-destruktive metoder, og takket være en bevilling fra Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond blev der, over en lang weekend i juli måned, foretaget geofysiske målinger ved Sønder side. Denne opmåling blev foretaget af et hold specialister fra Tyskland Dr. Ruth Blankenfeldt, Dr. Dennis Wilken og Dr. Bente Majchczackel. Alle tre er i forvejen involveret i et lignende forskningsprojekt omkring den forsvundne bebyggelse Rungholt i den Nordfrisiske del af Vadehavet. En stor bebyggelse, der ligesom Sønder side blev ramt af en stormflod cirka 300 år tidligere i 1362.

Sønder side, Skalling Laboratoriet. Alle data fra de geofysiske målinger blev hver aften analyseret, og begejstringen steg efterhånden, som det viste sig, at de geofysiske målinger gav resultat.

Sønder side-terrænet kan være lidt udfordrende, når vognen med det geofysiske måleudstyr skal forcere grøfter og elektriske hegn.

Fra begyndelsen var vi meget spændte på, om det overhovedet var muligt at se noget i dette bakkede klitlandskab. Maskinen med måleudstyret løb let på de flade enge, mens det i det mere kuperede terræn var noget vanskeligere. Der var desuden områder, som var for forurenede af drivgods, gammelt hegstråd og så videre til, at det gav mening at bruge magnetometeret her. Metal giver anomalier, som ville ødelægge det samlede billede. Vi startede med at måle i det område, hvor vi i 1996 havde undersøgt en hustomt. Ironisk nok fik vi den aldrig færdigudgravet, fordi der kom stormflod, som overskyllede feltet. Her 27 år senere var det dog stadig muligt at se en skygge af hustomten på den magnetiske kortlægning, så metoden fungerede, og det lykkedes at kortlægge menneskelige aktivitetsspor flere steder. Området er enormt, og vi håber at forsætte udforskningen de kommende år.

I årene 1999-2003 og i 2017-2018 blev den befæstede jernalderplads Lyngmose udgravet, se Opdatering 2014. Stedet ligger 10 km nordøst for Ringkøbing. Museumsinspektør Torben Egeberg har brugt en stor del af sin tid i 2023 på at skrive en bog om anlægget, der består af en samling gårde, omgivet af en vandfyldt voldgrav med spidse pinde opsat på bunden. Publikationen skal fremlægge en bred historie om dette unikke anlæg, hvis lige indtil videre kun er kendt fra Borremose i Himmerland. Bogen kommer til at bestå af et antal afsnit med udgangspunkt i Lyngmose og med inddragelse af et udvalg af vestjyske bopladser, marker, gravpladser og mosefund. Målet er således både at fremlægge Lyngmose og samtidig komme med et opdateret overblik over vores område gennem den førromerske jernalder (500-0. f.v.t). Bogens hovedforfatter og redaktør er Torben Egeberg, desuden skriver Sara Hjøllund Sørensen, Esben S. Mauritsen og Lene B. Frandsen nogle af bogens afsnit.

Generelt forsøger vi i ArkVest at implementere mere og mere naturvidenskab i vores arkæologiske undersøgelser,

og der arbejdes på en strategi for naturvidenskab med vægt på, at vi skal tage mange flere jordprøver fra de hustomter, vi graver, blandt andet for at få det bedste materiale til C-14 datering. Det lyder simpelt nok, men det er en svær øvelse, da naturvidenskabelige analyser er en kostbar affære, og det er vigtigt, at vi vælger de bedste steder til prøvetagningen. For at alle arkæologerne skulle komme på omgangshøjde med de nye mål for vores naturvidenskab, deltog vi i en kursusdag på Institut for Fysik og Astronomi, Aarhus, hvor vi blev meget klogere på C-14 og fik en introduktion til, hvordan man kan modellere dateringerne, så de bliver endnu mere præcise.

Der bliver lyttet koncentreret til centerleder Jesper Olsens forklaring om, hvilke processer et lille stykke trækul skal gennemgå, inden man har C-14 datering.

Formidling

Den viden, vi samler gennem vores udgravninger og forskning, prøver vi at formidle bredt gennem foredrag, artikler og rundvisninger. I 2023 er ArkVest også blevet meget mere synlig på de sociale medier, som Facebook

Åben udgravning i Rindum i forbindelse med udgravningen af en velbevaret jernalderboplads.

og Instagram, hvor det primært er museumsinspektør Line Lerke, der laver opslag om stort og småt fra udgravningerne. Opslagene er meget populære, og vi rammer en bredere målgruppe end tidligere.

Folk er altid velkomne på vores udgravninger, men det er ikke altid, vi har tid til den forkromede rundvisning, hvis maskinerne kører og fundene vælter op. Så når der er noget særligt fint at vise frem, arrangerer vi en åben udgravning, hvilket for eksempel var tilfældet i Rindum, se ARV 642 s. 175. Det var en stor succes med mange interesserede gæster.

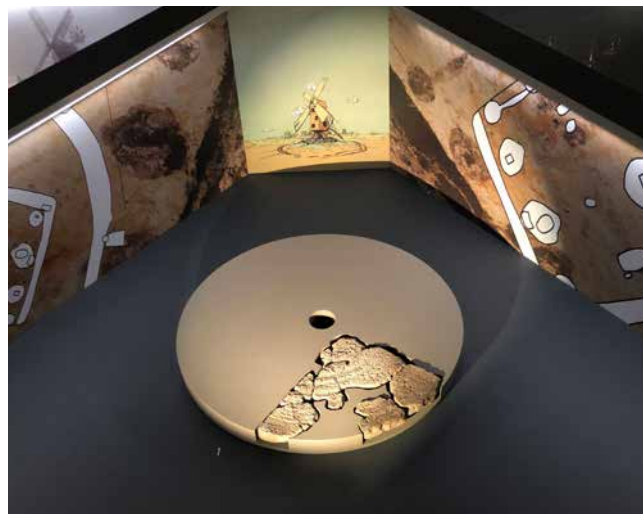
I foråret blev der åbnet en lille oldtidsudstilling på førstesalen på Museum Frello i Varde. Lønne-pigen blev hjemløs, fordi Nymindegab blev ændret fra at være et bredt kulturhistorisk museum med en oldtidsudstilling til et kunstmuseum som åbnede i 2020. Lønnepigen – en gravlagt kvinde fundet i 1969 – er ikonisk fordi, det var

her man første gang fandt større mængder af tekstiler i en grav fra ældre romersk jernalder (0-200 e.v.t). I 1995 blev resten af gravpladsen udgravet. Fundhistorien er så god, at vi ønskede at genbruge den. Resultatet er en ny børnevenlig udstilling, der fortæller om Lønnepigens gravplads, men også lidt generelt om jernalderen. Ligeledes for børn er det nye tidskrift "Skalk Junior", hvor museumsinspektør Line Lerke har skrevet både en historie om Lønnepigen og en historie om Ayla. Sidstnævnte tager udgangspunkt i istidsudstillingen i Tirpitz "Den sidste mammut – Det første menneske".

I forbindelse med en ny udstilling i Naturkraft om Vindkraft bidrog ArkVest med fortællingen om den middelalderlige stubmølle, som blev fundet, hvor Naturkrafts parkeringsplads ligger i dag. Se Opdatering 2020 s. 234 og artikel om Naturkraft andet steds i dette nummer af Opdatering.

Udstillingsleder Stina Troltoft Andresen åbner Lønnepigeudstillingen på Museum Frello. Til venstre Lene B. Frandsen, som udgravede 2. etape af Lønnehede gravpladsen og har stået for flytning og opdatering af Lønnepigeudstillingen.

Naturkraft, i den spektakulære udstilling om Vindkraft ses plan- og rekonstruktionstegninger og kværnsten fra den stubmølle, som blev fundet i forbindelse med de arkæologiske udgravninger, der blev foretaget forud for etableringen af Naturkraft.